

Vedlegg

Kort beskrivelse av klosterordener i middelalderen og klostrenes lokalisering

I løpet av middelalderen kom det 10 ulike klosterordener til Norge, og det ble anlagt 31 klosteranlegg. Fire av disse lå i Bohuslän, som nå er svensk område.

De 10 klosterordenene er: Augustinerordenen, Benediktinerordenen, Cistercienserordenen, Dominikanerordenen, Fransiskanerordenen, Johannitterordenen, Premonstratenserordenen, Birgittinerordenen, Antonitterordenen og Antoniusordenen.

Flertallet av klostrene ble bygget i, eller nær byene. De kontemplative klostrene på 1100-tallet, som benediktinerne, cistercienserne, ble alltid lagt utenfor byene, men noen av benediktinerklostrene ble likevel lagt i byenes umiddelbare nærhet. Det samme gjaldt for augustinerklostrene. Disse klostrene kunne ha større eller mindre eiendommer og noen av dem ble store jordbesittere. Med tiggerordenene (dominikanerne, fransiskanerne) på 1200-tallet kom en helt ny klosterideologi. Brødrene skulle ikke ha eiendom, og de skulle leve av almisser. Disse klostrene lå i byens tettbebyggelse, men gjerne i ytterkanten av denne og ved en hovedinnfartsåre til byen. Klostre som lå utenfor byer kunne også eie bygårder.

Benediktinerordenen etablerte seg rundt år 1100, først på Nidarholm ved Nidaros og Selja. Tidlig på 1100-tallet kom også Munkeliv ved Bergen til. I løpet av første halvdel av 1100-tallet ble også fire benediktinerklostre for nonner etablert: Nonneseter ved Bergen, Nonneseter ved Oslo, Gimsøy ved Skien og Bakke ved Nidaros.

De kontemplative klostrene skulle helst være selvforsynte, og kunne derfor ha jordeiendommer. Rundt klosteranleggene kunne det bo tjenere, håndverkere og andre som var knyttet til klostresamfunnet, og det kunne være gjestehus og hospital i tilknytning til klostrene. I nonneklostrene var det gjerne også en bolig for rector (presten) ved klosteret. Tiggerordenene skulle ideelt sett ikke ha eiendom. Klosterkirkene deres var ment som forsamlingskirker, selv om de ikke var sognekirker.

Augustinerordenen

Utformingen av augustinernes klosteranlegg ser ut til å ha vært forskjellig for de ulike anleggene. Klosteranlegget på Utstein har tatt utgangspunkt i at de overtok et eldre kongsgårdsanlegg, og er derfor tilpasset den eldre bygningen. Augustinerordenen er ikke en vanlig munkeorden, men en orden for kanniker eller korherrer (prester) som levde etter en ordensregel.

Benediktinerordenen

Benediktinerordenen regnes som den eldste vesteuropeiske klosterordenen, og var enerådende fram til tiden rundt 1100 da ordenen etablerte seg i Norge. Ordenen var strengt kontemplativ, og munkene og nonnene i ordenen ga løfte om å holde seg innenfor klostermurene hvor de skulle be og arbeide. Kirkebyggene var store, og klosteranleggene var monumentale steinanlegg med en sentral klosterfirkant. Muren rundt anleggene skulle ha en portbygning der det ifølge St. Benedikts regler alltid skulle sitte en vakt. Ved en arkeologisk utgravning på Nonneseter kloster i Bergen, som var et

benediktinerinnekløster, er det gjort funn av sysaker og skriveutstyr, noe som viser aktiviteter som har foregått i kløsteret, som håndverk, skrivearbeid og undervisning.

Cistercienserordenen

Cistercienserkløstrene hadde i starten en enkel og nøktern utforming. Ordenen la alltid kløsteranleggene sine i isolerte områder i naturen, som f.eks. Lyse kløster og anleggene på Hovedøya, Tautra og Munkeby. Cisterciensernes kløsterkirker var enkle i formen. Utformingen av cisterciensernes kløsterkirker i Norge viser at de var inspirert fra England.

Dominikanerordenen

Dominikanerordenen er en tiggerorden. Ordenen kom til Norge på 1200-tallet. De er ikke munkar, men ble kalt *fratres* (brødre). De skulle ut for å forkynne, tigge eller drive omsorgsarbeid. Kløsteranleggene har en enkel utforming, og skulle bl.a. bygges etter gitte maksimalhøyder. Ordenen var en utpreget «intellektuell» orden, og anleggene ble lagt i bispebyer og nær det kirkelige administrasjonssenteret i byene. Kløstrene ble kalt for *domus* (ordenshus), og skulle ligge i byer. I Norge er det bare Olavskløsteret i Oslo som vi har godt bevarte bygningsrester fra, og er det kløsteret vi vet mest om for denne ordenen.

Fransiskanerordenen

Fransiskanerordenen er også en tiggerorden, og ble grunnlagt i 1209 av Frans av Assisi. Ordenen var opptatt av å ta vare på de fattige og syke. De første fransiskanerkløstrene i Norge er Gråbrødrekløsteret i Tønsberg, med datering til ca. 1236, og Olavskløsteret i Bergen, som ble opprettet i 1240-årene, med utgangspunkt i en eldre Olavskirke som de trolig fikk av kong Håkon Håkonsson. Etter en brann i 1270 ble en ny, utvidet og påkostet kirke innviet i 1301 etter at ordenen fikk en stor testamentarisk gave av kong Magnus Lagabøte, som ble gravlagt i kirken. Kirken er dagens Bergen domkirke. Typisk for kirkene i fransiskanerordenen er et langstrakt skip med god plass til dem som søkte kirken, med egen plass til brødrene for lesing av tidebønner og kor til bruk for liturgien. Generelt sett skulle tiggerordenens kløsteranlegg ligge i utkanten av byene, gjerne like innenfor bymuren og nær ferdelsårer. Ordenen hadde, som de andre ordenene, egne regler for hvordan anleggene skulle bygges. Skulpturer og tårn på kirken var forbudt, det skulle bare være hvelvet tak i koret, og glassmaleri var forbudt, bortsett fra i vinduet bak høyalteret. Kirkebyggene skulle være store, for å ha plass til mange. Sovesalene var gjerne erstattet med cellerom, og vestfløyen kunne i mange tilfeller bare bestå av en mur, og ikke bygninger.